

Настанови щодо гендерночутливого толерантного спілкування

Ці настанови містять інформацію щодо використання гендерночутливих мови і мовлення у забезпеченні гендерної рівності та протидії дискримінації відповідно до Конституції України, Законів України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 року № 752-р.

1. Правила толерантності в гендерному спілкуванні

Правила толерантності в гендерному спілкуванні спрямовані на запобігання конфліктів між особистостями різної статі, подолання комунікативних бар'єрів, викликаних гендерними стереотипами і різними стилями поведінки статей унаслідок соціалізації.

Гендерночутлива мова – мова, в якій відсутні прояви сексизму та використовуються фемінітиви.

Гендерне спілкування передбачає наявність толерантної свідомості, яка базується на низці психологічних рис особистості: емпатії або соціальній чутливості, проникливості, які необхідні чоловікам і жінкам у їх взаєминах.

Основні принципи гендерно чутливої мови:

- ✓ **інклюзивність** – мова має відображати різноманіття соціуму та його цінність незалежно від статі та гендерної ідентичності;
- ✓ **рівність** – мовне спілкування, яке уникає дискримінаційних виразів або стереотипів, пов'язаних із статтю чи гендером.

Гендерночутлива толерантна комунікація – необхідна навичка. Під час написання повідомлень, оголошень звітів, під час виступу перед аудиторією чи у спілкування з колегами чи партнерами необхідно завжди пам'ятати про те, як мова може посилювати або руйнувати гендерну нерівність.

2. Механізми творення гендерно чутливої мови

Шляхами творення гендерночутливої мови є **стратегії фемінізації та статевої нейтралізації**. Перша полягає в реформуванні мови шляхом послідовного вживання

фемінітивів. Друга – у нейтралізації граматичного роду, зокрема завдяки збірним поняттям, словам спільного роду тощо.

Українській мові притаманні обидві стратегії, які реалізуються таким чином:

- використанням наявних фемінітивів й утворенням нових;
- одночасним використанням паралельних форм жіночого і чоловічого роду;
- використанням збірних іменників та описових конструкцій.

2.1. Використання нейтральної лексики

Під час спілкування, доведення інформації використовуйте нейтральну лексику: чоловіки та жінки. Уникайте стереотипних висловлювань «слабка стать» або «сильна стать».

Уникайте тверджень, які закріплюють у мові та свідомості гендерні стереотипи (чоловіки – хороші керівники; жінки – чудові виконавиці).

У зверненні до аудиторії використовуйте форму звертання – пані та панове, коли звертаєтеся до широкої аудиторії.

Використовуйте нейтралізацію граматичного роду, зокрема завдяки збірним поняттям (студентство, спільнота, аудиторія).

Уникайте родових займенників «він», «його», «йому» шляхом випускання займенника, перебудови речення або використання множини замість однини. В окремих випадках можна використовувати пасивний стан дієслів (наприклад, замість «працівник визнає, що у нього набагато більше роботи...», використовуйте «у працівників набагато більше роботи...»).

Замість неозначено-особових займенників «всякий, інший, кожен, будь-хто», які імпліцитно апелюють до чоловічого роду, використовуйте «кожна людина (особа)».

Наприклад: «Ця людина є висококваліфікованою у своїй галузі»; використання «всі» або «усі» замість «чоловіки і жінки»: «Всі працівники компанії мають право на відпустку та соціальні вигоди».

Можливе використання конструкцій, які уникатимуть стереотипів і заохочуватимуть рівність та включеність. Вживання «всіх» замість «дівчата або «хлопці»: «Запрошуємо всіх співробітників взяти участь у цьому заході», використання «кожен» замість «кожен чоловік» або «кожна жінка»: «Кожен має право на свою власну думку». Такі підходи допомагають побудувати мовленнєве середовище, яке враховує різноманіття гендерних ідентичностей та сприяє інклюзивності та рівності.

2.2. Використання фемінітивів

Вживання фемінітивів – слів, які позначають людину за професією, посадою, видом занять, у жіночому роді, якщо йдеться про жінок (відвідувачка, заявниця, членкиня спілки, бійчиня) водночас уникайте жартівливо-іронічних контекстів їх уживання.

Фемінітиви – слова жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду (які зазвичай використовуються до всіх людей незалежно від їхньої статі): льотчик – льотчиця, письменник – письменниця, професор – професорка. Український правопис, схвалений постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 року № 437, закріпив тенденцію до утворення фемінітивів від іменників чоловічого роду за допомогою спеціальних суфіксів для означення осіб жіночої статі.

Фемінітиви – це не данина моді, як часто вважають. Вони здавна були властиві українській мові. У першому українському друкованому словнику – «Лексисі» Лаврентія Зизанія (1596 р.) – вже було сім жіночих назв; «Словник української мови» за редакцією Бориса Грінченка, укладений у 1907–1909 роках, теж містив фемінітиви, а в одинадцятитомному словнику української мови – більш ніж три тисячі іменників-фемінітивів.

Для того, щоб жінки стали більш видимими у суспільному дискурсі, варто використовувати стратегію нейтралізації і стратегію фемінізації, яка полягає в послідовному вживанні фемінітивів і, відповідно, зменшенні використання іменників чоловічого роду.

Для творення фемінітивів в українській мові вживають: суфікс -К-, який є найпродуктивнішим, позаяк за його допомогою утворено більшість фемінітивів-новотворів (позивач – позивачка); суфікс -ИЦ-, який додається до чоловічої основи на -(н)ик, -ець (засновник – засновниця, підприємець – підприємниця, переможець – переможниця); суфікс -ИН-, який раніше використовувався лише в кількох словах

(кравчиня, майстриня, мисткиня), а тепер додається до основ на -ець (виборець – виборчиня, фахівець – фахівчиня) і до основ на приголосних, які тривалий час вважались як такі, що не піддаються фемінізації (шеф – шефиня, член – членкиня); суфікс -ЕС- (поет – поетеса, критик – критикеса/ критикиня).

2.3. Вживання гендерночутливої лексики

Гендерна асиметрія мови – нерівномірність, непропорційність відображення у мові особливостей жінок і чоловіків. Гендерна асиметрія мови виявляється насамперед в асиметрії означення чоловічого та жіночого роду.

Більшість слів, які позначають жінку і чоловіка водночас (родові іменники і займенники), вживаються в чоловічому роді, що робить жінок непомітними, оскільки викликають в уяві переважно чоловічі образи.

Наприклад, коли слово не стосується якоїсь конкретної статі, а означає жінку й чоловіка водночас: «заступник», «працівник», «керівник», «стажист».

Стереотипи – своєрідні загальноприйняті в соціумі штампи, якими люди оперують у спілкуванні, яких дотримуються в діяльності, поведінці, стосунках;

Додатковою стратегією гендерночутливої мови є уникання використання гендерно зумовлених стереотипів та упереджень. Це означає

уникати використання слів або фраз, які можуть викликати неправильне уявлення про особу на підставі її статі або гендерної ідентичності.

Наприклад, уникнення упереджених асоціацій з ролями чоловіків та жінок: «Управління компанією потребує якостей людини-лідера»; уникнення використання стереотипних характеристик у мові: «У цій команді будь-хто може вносити свої унікальні перспективи, незалежно від статі або гендерної ідентичності». Це сприяє створенню атмосфери поваги, рівності та інклюзії у спілкуванні, де кожна особа відчуває себе шанованою та визнаною незалежно від її гендеру чи статі.

Гендерні стереотипи – сформовані, узагальнені, штучно створені та нав'язувані уявлення і переконання про те, якими є і як поведуться люди різних статей. Гендерні стереотипи ґрунтуються на зовнішності, поведінці, емоційному стані, професії та функціональних обов'язках. Поширені стереотипи: чоловіки сприймаються як маскулінні, владні, незалежні, агресивні, домінуючі, активні, сміливі, неемоційні, зухвалі, прогресивні і мудрі; жінок сприймають як залежних, сумирних, слабких, емоційних, чуттєвих, ніжних, мрійних, тендітних, берегинь домашнього вогнища, дбайливих господинь, дружин, матерів тощо.

Ще однією важливою стратегією є збагачення мовлення різноманітними формами виразності, які відображають гендерну різноманітність і виходять за рамки традиційних уявлень про стать. Деякі з таких форм включають використання гендерно нейтральних або вільних від статі термінів, які не асоціюються з жодною конкретною статтю: «Лідер команди виявив вражаючі керівницькі якості», створення нових слів або використання альтернативних форм, щоб точніше виражати гендерну ідентичність людини: «Вони вибрали термін «self» як свою особисту гендерну ідентичність». Такий підхід допомагає створити мовленнєву практику, яка відображає багатофакторність гендерної ідентичності та сприяє включеності різних гендерних груп у мовленнєвому просторі.

Додатковим аспектом гендерночутливої мови є врахування контексту та індивідуального вибору людей щодо їх гендерної ідентичності. Це важливо для того, щоб забезпечити повагу до індивідуальної гендерної самоідентифікації кожної людини та створити середовище, де кожна особа відчуває себе визнаною та поважною.

Гендерночутлива мова – мова, в якій відсутні прояви сексизму та в якій використовуються фемінітиви.

Мова ненависті – будь-яка комунікація (мовленнєва, писемна, жестова, поведінкова), що є агресивною або такою, що використовує принизливі чи дискримінаційні висловлювання стосовно особи чи групи осіб просто на основі того, ким вони є.

Мовний сексизм – дискримінація за статтю в мові.

Неприпустимим у комунікації є нешанобливе, поблажливе, зверхне ставлення до жінок, що є проявом сексизму.

Сексизм – позиція чи дії, що принижують, вилучають, недооцінюють, стереотипізують людей за ознакою статі (Андре Мішель, «Геть стереотипи»).

27 березня 2019 року Комітет міністрів Ради Європи на 134-му засіданні заступників міністрів прийняв Рекомендацію CM/Rec(2019)1 державам-членам щодо запобігання сексизму та боротьби з ним.

Згідно з Рекомендаціями, «Сексизм – це будь-яка дія, жести, візуальний прояв, вимовлені або написані слова, практика чи поведінка, в основі яких – ідея, що особа чи група осіб є менш значимими, гіршими через їхню стать».

Сексизм може виявлятися у різних формах:

- вживання відверто образливих або таких, що представляють жінок гіршими за чоловіків, висловів, наприклад «жіноча логіка», «жіночі балачки», «жіноче щастя», «вона – чоловік у спідниці» чи наприклад, вислови «чоловік завжди сильніший за жінку, це зумовлено фізіологією», «чоловічий характер», «воїн – завжди чоловік», «чоловіки не плачуть»;
- підсміювання над жінкою, приниження її гідності;
- некоректні зауваження/запитання щодо зовнішності, сімейного стану, одягу, макіяжу;
- непристойні анекдоти, коментарі із сексуальним підтекстом, різноманітні звуки, жести сексуального характеру;
- звертання до молодої дівчини у публічній сфері «сонечко», «красунечко» тоді, як вона не може відповісти чоловіку «місяцю ясний, красене».

Мовний сексизм проявляється через спрямовані на особу або групу осіб принизливі сексистські коментарі, сексуальну об'єктивізацію, сексистські жарти, відверті зауваження, знецінювальні коментарі про одяг, зовнішній вигляд.

Мовний сексизм щодо жінок-матерів та майбутніх матерів проявляється як осуд матерів, які не залишаються вдома з дітьми. Негативний вплив спричиняють також сексистські висловлювання щодо чоловіків, які піклуються про своїх дітей.

Декілька правил ділового спілкування для обох статей на роботі:

- говорити слід, не відводячи погляду і дивлячись прямо в очі;
- слідкувати за тим, наскільки часто посміхаєтесь і киваєте головою;
- частіше реагувати мімікою на слова;
- говорити впевнено;
- не потрібно перебивати;
- говорити по суті;
- не використовувати фрази, які нічого не означають;
- бути об'єктивною/-им і не дуже емоційним/-ою;

- частіше говорити ввічливі слова;
- утримуватись від еротичних жартів і виразів;
- не давати сумнівних обіцянок;
- стримувати гнів і свій норов;
- ніколи не плакати навіть у складних обставинах на роботі/службі;
- не обговорювати своє або чиесь особисте життя;
- гасити надмірну дратівливість і невдоволеність;
- не просити вибачення, якщо не допущена помилка;
- не сприймати відмову як особисту образу.

3. Висновок

Знання основ гендерного ділового спілкування дозволить уникати або швидко реагувати на непорозуміння, комунікативні бар'єри і конфлікти на роботі між чоловіками і жінками.

Враховуючи зазначене, підсумовуємо, що гендерночутлива мова є важливим інструментом для побудови інклюзивного, рівноправного та шанованого суспільства. Шляхом уникнення стереотипів, використання гендернонейтральних форм та врахування різноманітності гендерних ідентичностей ми можемо створити мовленнєве середовище, в якому кожна особа відчуває себе визнаною та шанованою. Інклюзивність, зокрема інклюзивні мова та мовлення, сприяють позитивній зміні в усіх сферах суспільства, сприяючи розумінню та прийняттю різноманітності та підтримці рівних можливостей для всіх. Важливою є постійна підтримка та активна участь у впровадженні гендерночутливої мови як на рівні індивідуальних комунікацій, так і на рівні виконання службових обов'язків під час спілкування з колегами тощо.

Творення гендерночутливих мови і мовлення – не абстрактна мета, а важливе завдання. Його виконання – довгостроковий процес, у межах якого всі культурні, соціальні, політичні й економічні норми зазнають принципових змін. Воно потребує також нового мислення, коли стереотипні уявлення про жінок і чоловіків не обмежують свободи їхнього вибору для представників обох статей. Забезпечення на практиці рівних прав і можливостей, рівного доступу до ресурсів жінкам і чоловікам повинно стати важливим і рішучим кроком уперед на шляху розбудови демократичного суспільства в Україні.